

Hotel Phønix-grunden i Nibe

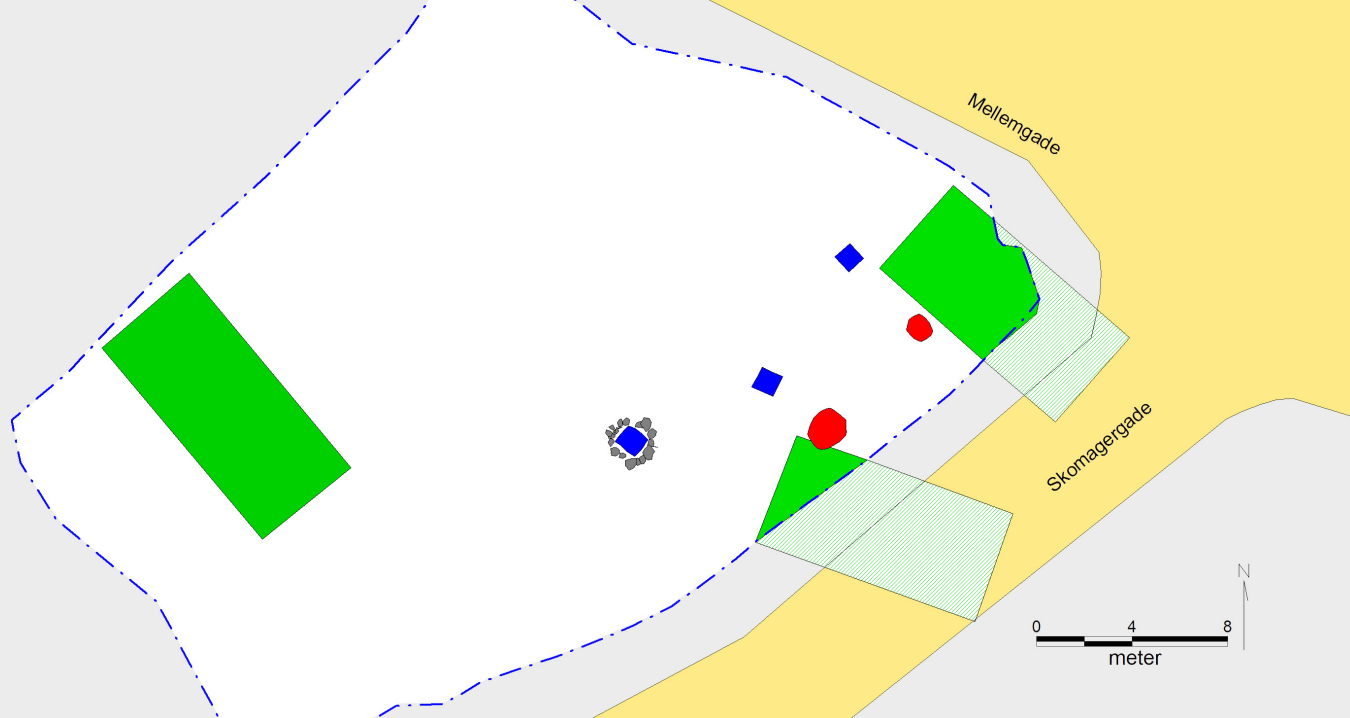

I vinteren 2010/2011 blev det gamle Hotel Phønix i Nibe revet ned for at gøre plads til et nybyggeri. Før nybyggeriet udførte museet en arkæologisk undersøgelse på grunden i efteråret 2011. I hotellets hovedbygning langs Skomagergade indgik to gamle og sammenbyggede huse, der var opført i 1807, efter at en stor brand havde raseret kvarteret året forinden. De ældre husrester, der evt. måtte findes under hotellet, ville derfor nødvendigvis være temmelig gamle. Hotelgrunden, der i dag har adressen Mellemgade 7A, ligger kun ca. 75 m syd for byens kirke fra middelalderen og i øvrigt ved et af byens ældste vejstrøg. Det forventedes derfor, at der på grunden kunne hentes oplysninger om byens ældre bebyggelse og historie.

Helt som ventet blev der fundet spor efter huse, der var ældre end branden i 1806. Og ikke bare ét, men mindst hele seks. De fordeler sig dateringsmæssigt i en ældre gruppe og en yngre gruppe med 3 huse i hver. Den ældre gruppe, der udgør den ældste, bymæssige bebyggelse på grunden, må dateres til 1500-1600-tallet. Så på trods

Det nyligt nedrevne Hotel Phønix ved Mellemgade og Skomagergade i Nibe.

Foto: Jacob Søndergaard, Nibe Avis.

Plan med de fundne husrester (grønne) fra den ældste fase i 1500-1600-tallet. Med skravering er givet et forslag til husenes omtrentlige, fuldstændige udstrækning. Med rødt er angivet latrinkuler, mens fasens brønde er blå.

af den nuværende centrale placering hører grunden ikke til i byens middelalderlige del, der mindst er 200 år ældre. Denne ældre del synes at befinde sig nærmere Limfjorden mellem denne og kirken.

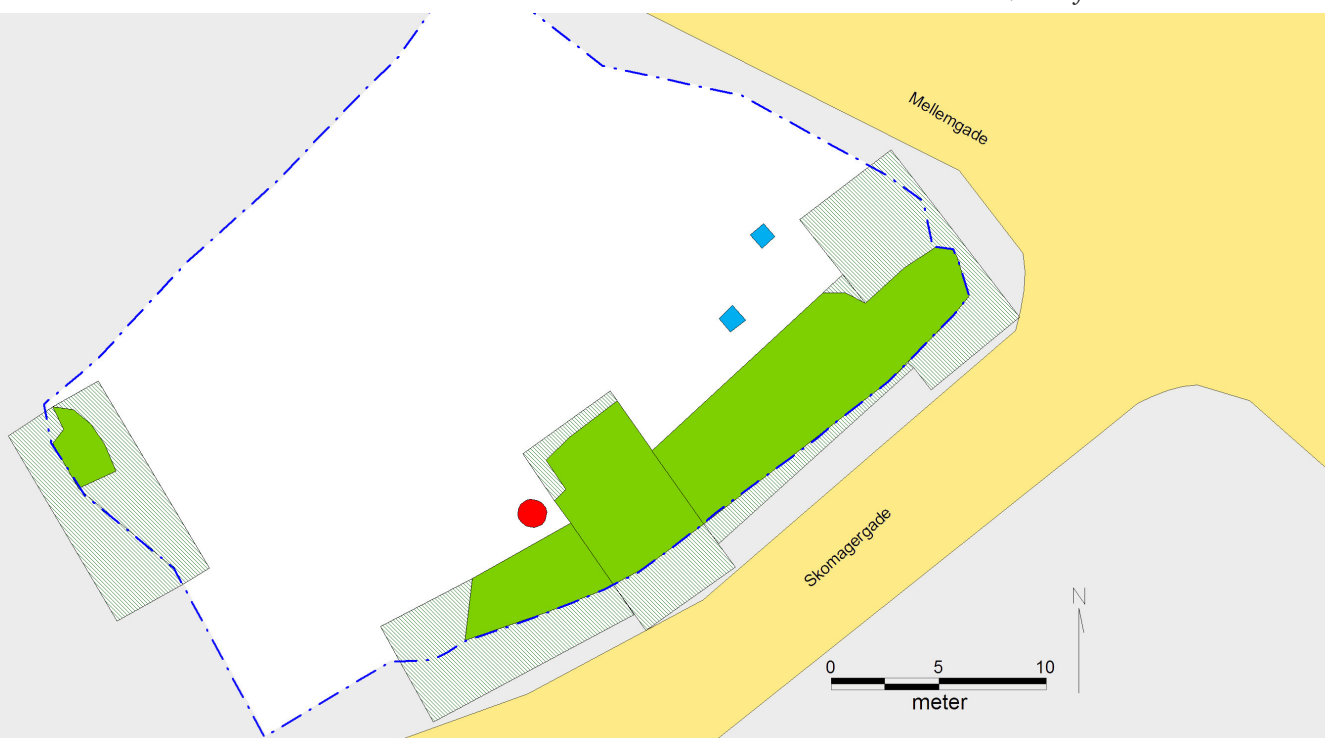
Den ældre husgruppe på grunden udgjordes af 3 ret ens huse, hvoraf de to lå på grundens sydøstlige del og delvist ud under Skomagergade, mens det tredje lå mere tilbagetrukket på grundens vestlige del. Skomagergade fandtes altså ikke i denne tidligste fase. De 3 huse har alle været ca. 4,70-4,80 m brede og ca. 10,50 m langt for det tilbagetrukne hus' vedkommende. Det har altså haft et areal på ca. 50 m². Den bærende konstruktion i husene har været vægstolper, der var gravet grundigt ned i jorden i dybe stolpehuller. Vægfladerne mellem stolperne, må man forestille sig, har været lerklinet, mens taget sikkert har været stråtakt. Dermed kan det siges, at disse huse tilhører oldtiden og middelalderens byggeskik med det bærende tømmer gravet ned i jorden. Det er kendt, at denne skik i hvert fald anvendes på landet også længe efter middelalderen og i det mindste op i 1600-tallet. Men mens en større by som Aalborg i renæssancen helt er gået bort fra denne byggeskik, ser det ud til, at Nibe endnu benyttede den ældre og måske mere landbaserede byggeskik på dette tidspunkt. Fund af skår fra kakkelovne viser, at sådanne har opvarmet husene. Kaklerne har været gråbrune, såkaldte pottekakler, der produktionsmæssigt hører hjemme i den landbaserede jydapotetradition.

Umiddelbart ved siden af to af husene blev der fundet rester af en nedgravet tønde eller et lignende trækar, der har fungeret som latrinkule. Selvom det ikke blev påvist, har der vel været tale om et tilbygget das eller måske integrerede latriner i udskud på husene. Med hensyn til vandforsyningen ser det også ud til, at man har gjort

det så bekvemt som muligt. Ganske tæt ved husene blev der fundet tre tilkastede brønde, hvoraf de to synes at have hørt til hver sin bolig. De har ligget i en afstand på kun 1-2 m fra deres respektive huse. Den tredje brønd lå mere frit mellem husene og var som den eneste lavet af kampesten. Den var tydeligvis sammenstyrtet ved et uheld og skal måske tolkes som grundens ældste brønd, der afløses af de to øvrige. Den meget nære forbindelse mellem brønd og bolig er også set ved en anden arkæologisk undersøgelse i byen, nemlig i Mellemgade 21 (se Årbog 2010. Nordjyllands Historiske Museum). Her lå en brønd fra 1400-tallets første halvdel på samme måde kun 1,5 m fra boligen. Brøndene på Phønix-grunden var omkring 4,0-4,5 m dybe. I dag vil man nok betænke sig en ekstra gang, før man håndgravede et 4 m dybt hul lige uden for sin bolig. Brøndgraverne har dog vidst, hvad de gjorde og benyttet den nødvendige afstivning, hvilket der var rester af i Mellemgade 21. Som et sikkert ekstremt tilfælde kan det nævnes, at der ved Asmild Kloster nær Viborg har været en ca. 10 m dyb brønd. I tilknytning til grundens ældste huse blev der fundet smedeslagger, der viser, at en af byens smede sikkert var en af de første beboere på grunden.

Skiftet bort fra den ældre, oldtidsbaserede byggeskik sker på grunden med overgangen til den yngre husgruppe, der blev opført i 1600-1700-tallet. Husenes stolper er ikke længere gravet ned i jorden, men i stedet anbragt på fodtømmer på rækker af små kampesten, en såkaldt syld. Der er nu tale om det klassiske bindingsværkshus, der som type endnu findes bevaret mange steder. Den yngre gruppe af huse placerede sig omtrent på grunden som den ældre gruppe, hvorved der tydeligvis kan tales om en udskiftning af eller efterfølgere til de ældre huse. En væsentlig forskel er dog, at Skomagergade nu er opstået som en gade, som husene orienterer sig i forhold til. Alle tre huse i den yngre gruppe gik til ved branden i

Plan med de fundne husrester (grønne) fra den yngre fase i 1600-1700-tallet. Med skravering er givet et forslag til husenes omtrentlige, fuldstændige udstrækning. Med rødt er angivet en latrinkule, mens fasens brønde er blå.

1806 og havde efterladt sig et brand- og nedbrydningslag, der især var bevaret over det østligste hus. Måske var det sydvestlige hus dog blevet reduceret betydeligt allerede inden branden. Størsteparten af brandlaget bestod af ler fra såkaldte lersten, der er en slags mursten af ler, som kun er tørret og ikke ovnbrændt. Lerstenene har indgået i husets indre vægge og sikkert også i ydervæggene. Der blev også fundet enkelte stumper af rigtige mursten, bl.a. af den gule, såkaldte "Flensburgsten". Dette rigtige tegl stammer måske fra ydervæggene, men kan dog også stamme fra opbyggede ildsteder/ovne i huset. Resterne af det tilbagetrukne hus var så sparsomme, at der ikke kan siges noget om dets planløsning. De to huse, der lå ud til Skomagergade, synes til gengæld at være temmelig ens både i grundplan, indretning og orientering i forhold til gaden. De bestod begge af to sammenbyggede længer, hvoraf de østlige vendte gavlen ud til gaden, mens de vestlige lå med langsiden langs gaden. I længerne langs gaden var der spor efter to ildsteder/ovne og rester af både ler- og stenpikkede gulve. Det er utvivlsomt i disse gadelænger, at husenes køkkenafdelinger har været, mens de tværgående længer formentlig har udgjort husenes finere afdelinger.

Umiddelbart nord for gadelængen i det østlige hus fandtes en brønd, der sikkert har ligget lige uden for køkkendøren. Den træbyggede brøndskakt var helt forkullet indvendigt og tydeligvis gået til sammen med huset i branden. Ved siden af brønden lå en anden brønd, der må have været den umiddelbare forgænger. Denne var sløjftet på mere fredelig vis med en tilkastning af sand. Den skitserede, tolængede hustype må være den, der i skriftlige kilder omtales som et "korshus" eller for den finere afdeling alene som en "korsstue". De tilhørte byens større huse. I tilfældet ved Skomagergade har de været helt sammenbyggede, så de dannede en ubrudt bygningsrække langs gadens nordvestlige side. Det er længen med "korsstuen" i det vestlige hus, der synes at være forsvundet allerede inden branden i 1806. Under udgravningsforløbet blev museet af forfatter og lokalhistoriker Ole Færch gjort opmærksom på 3 gamle bykort fra Nibe,

Udsnit af bykort over Nibe fra tiden kort før branden i 1806 (Rigsarkivet. Vejkort nr. 318-6). Med blå cirkel er markeret den senere Hotel Phoenixgrund.

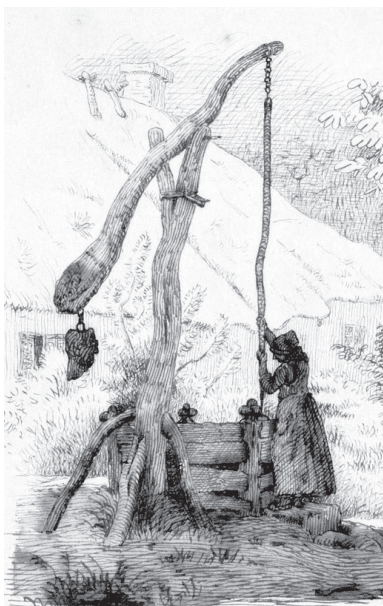

Udgravningsfeltet set mod NØ med torøvet og Nibe Museum i baggrunden. I forgrunden er kampestensbrønden fra 1500-1600-tallet under udgravning. Bag denne anes de 4 yngre, træbyggede brønde fra 1500-1700-tallet som en grå aftegning i undergrunds-sandet.

der helt usædvanligt aldrig har været publiceret. Kortene, der findes på Rigsarkivet, stammer fra tiden lige omkring 1800 og dermed fra tiden før branden i 1806. To af kortene er enige om det østlige hus som et "korshus", hvilket stemmer fint med de fundne husrester. Til gengæld fremgår det ikke, at det vestlige hus også oprindeligt var et "korshus". Ved branden i 1806 var det østlige hus beboet af enken på ca. 82 år, Sofie Olufsdatter Winther, der i hvert fald i 1801 forestod postmesterembedet i Nibe. Hun var enke efter Morten Steenholm. Han var farver og siden kgl. vejer, måler og vrager i Nibe. Han døde dog allerede i 1780, og det er uvist, om han overhovedet nåede at bo i Skomagergade. Nabohuset mod vest var sandsynligvis beboet af en bødker i 1806.

Der blev fundet i alt 7 brønde, hvoraf hovedparten er berørt i det ovenstående. 3 af brøndene syntes at høre til de ældre huse i 1500-1600-tallet, mens 2 hørte til de yngre huse i 1600-1700-tallet. De 2 resterende brønde var bygget af tegl og stammede sikkert fra 1800-tallet og dermed fra de to huse fra 1807, der indgik i Hotel

Udsnit af tegningen Kone ved vippebrønd fra 1853 af Christen Dalsgaard (Statens Museum for Kunst).

Kampestensbrønden på Hotel Phønix-grunden har sikkert været af samme type.

Phønix. Samlet repræsenterer brøndene således hele perioden frem til den moderne rørlægning med vandværkssvand. Ældst var som nævnt sikkert brønden af kampesten. Dens cirkulære brøndskakt af kampesten var nederst lagt ud på en ramme af træ, der endnu var bevaret i bunden af brønden. Boret lodret ned i brøndens bund sad den afbrækkede ende af en træstage med en fastgjort jernkrog. Den stammede sandsynligvis fra stagen til en brøndvippe, der har stået i et meget dybt stolpehul ved siden af brønden. Om andre af de 5 ældre brønde har været vippebrønde, vides ikke. De teglbyggede brønde har sikkert haft en håndpumpe. De 4 brønde, der fulgte efter kampestensbrønden, havde alle en firkantet brøndskakt, der var bygget af vandrette træplanker. I de to ældste var der yderligere en indvendig konstruktion med 4 hjørnestolper, der blev holdt på plads af vandrette tværstivere. Denne forstærkende konstruktion fandtes ikke i de to yngste træbrønde, hvor plankerne var sammensinkede i enderne, nærmest som en kommodeskuffe. Det kunne således se ud til, at man i løbet af 1600-1700-tallet nærmest er gået fra den ene træbyggede brøndtype til den anden. I Mellemgade 21 fandtes der i 2010 også en brønd med hjørnestolper og tværstivere, der med sin datering til omkring 1600 synes at passe ind i billedet. Forgængeren til denne brønd havde dog haft sin helt egen konstruktion med en skakt af lodrette planker og med indvendige tværstivere uden hjørnestolper.

FylDET i brøndenes bunde blev soldet, for om muligt at finde tabte genstande deri. Desværre begrænsede fundene sig næsten til den ovennævnte brøndstage og et stort parti af en jydepottekande. Desuden blev der fundet mange stumper af stave fra de bødkrede træspande, der har været anvendt i brøndene. Disse stave er af egetræ og dermed egnede til kommende årringsdateringer, der kan fortælle om brøndenes brugstider. Af de genstandsfund, der ikke stammer fra brønde, udgøres langt størsteparten af keramikken (745 skår)

Den nederste del af brøndskakten i den yngste, træbyggede brønd, der gik til i branden i 1806. Fotograferet efter optagning fra brønden. Den måler ca. 80 x 80 cm.

fra husholdningernes køkken- og bordtøj. Der har først og fremmest været tale om hjemlige pottemagerprodukter i rødt, glaseret ler og om gråbrændte jydepotter. Blandt det rødbrændte keramik fra tiden omkring 1800 kan flere skår henføres til Helligum-pottemagerne i Himmerland. Enkelte skår stammer fra importeret stentøj fra Tyskland og fra porcelæn fra Kina. Fra bygningerne er der rudeglas fra blyindfattede ruder, mens der blandt skårene fra drikkeglas er repræsenteret et såkaldt Rømerglas, sikkert fra Tyskland. Blandt metalfundene er der 4 mønter fra 1600-1700-tallet, 3 fra 1800-1900-tallet og 2 ubestemte, hvoraf den ene måske er fra 1200-1300-tallet. Desuden er der bl.a. hængelåse, fingerbøl, knap-penål, bidselfragment(?), hestekosøm og bly, der sikkert er et netsynk fra fiskeriet. Fra dette stammer desuden to netsynk af godt nævestore sten, der var genbrugt i ildsteder i det vestlige "korshus". Mens synkene stammer fra et af byens hovederhverv, fiskeriet, er et andet, nemlig landbruget, indirekte repræsenteret ved et fragment af en kværnsten, måske af skånsk sandsten. Som det nok mest besynderlige fund skal nævnes en skinnebensknohle fra et voksent menneske. Mon ikke en af 1600-tallets hunde har stjålet det fra graveren på kirkegården?

Tv. Den øverste del af en jydepotte-kande, der blev fundet i bunden af kampestensbrønden fra 1500-1600-tallet.

Midt og th. Netsynk til sildegarn. Lavet af sten med indhugget fure. 1600-1700-tallet.

Sofie Olufsdatter Winthers tranlampe af glaseret, rødbrændt ler. Fundet i brandlaget fra bybranden i 1806. Hvem ved? Måske var den starten på branden, der raserede hele kvarteret. Lampen er omtrent samtidig med det trankogeri, der oprettedes mellem 1805 og 1810 ved stranden nord for byen. Trannen blev naturligvis kogt af sild.